

پژوهشهای حقوقی

فصلنامه علمی - ترویجی

شماره ۳۳

هزار و سیصد و نود و هفت - بهار

- ۹ • مقایسه نحوه صدور اسناد رسمی با اسناد الکترونیکی معطنین در حقوق کشورهای مختلف
دکتر عباس کریمی - امیر سپاهی
- ۲۷ • ماهیت حقوقی نمایندگان هوشمند در عرصه قراردادهای الکترونیکی
دکتر سید الهام‌الدین شریفی - گلناز بیرمی
- ۵۵ • جبران خسارت از متهمان بازداشت‌شده بی‌گناه
دکتر رجب گلدوست جویباری - مهرا ن ابراهیمی‌منش
- ۷۳ • تأثیر فساد بر تحقق حق‌های بشری
حسین سپه‌سرا
- سیاست قضایی یا قضاوت سیاسی؟ بررسی تأثیرپذیری دیوان بین‌المللی دادگستری از مؤلفه‌های غیرحقوقی
۱۰۳ یاسر سالاریان - مهدی خلیلی طریقه
- ۱۲۷ • تحلیل مصادیق قراردادهای احتمالی در نظام حقوقی ایران
دکتر حبیب‌الله رحیمی - خسرو محمودزاده
- ۱۴۵ • مطابقت حقوقی کالا با قرارداد در پرتو کنوانسیون بیع بین‌المللی
دکتر احسان لطفی
- ۱۶۵ • حقوق بشر مهاجران غیرقانونی: چالش‌های موجود
مریم مهدوی
- ارزیابی مفهوم، جایگاه و دامنه شمول نرخ خدمات از منظر آرای هیئت عمومی دیوان عدالت اداری
۱۷۹ دکتر امیر ایروانیان
- ۲۲۹ • ابعاد حقوقی اختلاف چین و همسایگان آن در مورد جزایر اسپراتلی
نسیم زرگری‌نژاد
- ۲۵۳ • قانون‌گذاری کیفی
نویسنده: پروفسور لیندزی فارمر - مترجمان: دکتر عبدالرضا جوان جعفری - سیده سارا میرباذل - سید بهمن خدادادی

جبران خسارت از متهمان بازداشت‌شده بی‌گناه

دکتر رجب‌گلدوست جویباری* - مهران ابراهیمی‌منش**

چکیده:

حق جبران خسارت از متهم بازداشت‌شده بی‌گناه در اسناد بین‌المللی حقوق بشر و در قوانین کیفری ایران با ابهام‌هایی به رسمیت شناخته شده است. در قوانین کیفری جدید، این حق در همه مراحل دادرسی، همه اشکال بازداشت، جبران خسارت‌های مادی، معنوی و ممکن‌الحصول را شامل می‌شود. جبران خسارت معنوی از طرق مالی و غیرمالی مشخص شده است. ممنوعیت برخی از متهمان به دلیل تأثیر اقدامات آنها در بازداشت خود، تابع تشریفات آیین دادرسی نبودن رسیدگی به درخواست متهم و تعیین مهلت شش‌ماهه برای ارائه درخواست از زمان ابلاغ واقعی، قابلیت اعتراض به رد درخواست توسط متهم و اعتراض به پذیرش آن توسط نماینده صندوق نیز بیان شده است.

عدم تعیین ملاک و معیار برای مشخص نمودن میزان جبران خسارت به صورت مالی، تعارض بین مواد ۲۵۵ به بعد با تبصره ماده ۳۴۴ از جمله ابهامات برخورداری متهمان از این حق است.

کلیدواژه‌ها:

جبران خسارت، متهم بازداشت‌شده، متهم بی‌گناه، حقوق بشر.

مجله پژوهش‌های حقوقی (فصلنامه علمی - ترویجی)، شماره ۳۳، بهار ۱۳۹۷
صفحه ۵۵-۷۳، تاریخ وصول: ۱۳۹۴/۱۱/۲۵، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۱۲/۱۸

مقدمه

یکی از آثار اصل برائت رعایت حق آزادی متهمان است و بر اساس این اصل و به موجب اسناد حقوق بشری و قوانین داخلی کشورها، حق آزادی متهم در طول روند رسیدگی به اتهام او باید جز در موارد استثنایی مصون از تعرض باشد و مقام قضایی باید حتی‌الامکان از جایگزین‌های بازداشت موقت استفاده کند و از محبوس کردن متهم امتناع ورزد. با این حال در مواردی تأمین عدالت و تضمین حقوق و آزادی‌های سایر شهروندان ایجاب می‌کند که مقام قضایی از بازداشت موقت استفاده کند. مقام قضایی در تعیین بازداشت موقت باید ضوابط قانونی را مدنظر قرار دهد.^۱ با وجود رعایت این ضوابط قانونی موارد متعددی پیش می‌آید که پرونده رسیدگی به اتهام وارده به متهم با وجود بازداشت وی منجر به صدور حکم برائت یا قرار منع تعقیب قطعی می‌شود و متهم خود در صدور تصمیم قضایی بر بازداشت یا طولانی شدن مدت آن نقشی نداشته و موجبات انحراف دستگاه قضایی را فراهم نکرده است.

مسئولیت جبران خسارت از متهمان بازداشت‌شده بی‌گناه در صورتی که بازداشت در اثر عمد یا تقصیر مقام قضایی انجام شده باشد، توسط مقصر و در صورتی که بدون وجود تقصیر مقام قضایی و با رعایت تمام مقررات قانونی مربوطه انجام گرفته باشد، توسط دولت جبران می‌شود. با این حال، برای تحقق این امر در حقوق ایران ابهاماتی همچون عدم امکان جبران خسارت متهمان بازداشت‌شده بی‌گناه در مرحله دادرسی، عدم تعیین چگونگی جبران خسارت در صورت عدم تقصیر مقام قضایی، عدم تعیین شیوه‌های جبران خسارت، عدم تعیین ارگان قانونی جهت رجوع به آن برای جبران خسارت، عدم تعیین شرایط و ضوابط جبران خسارت، عدم تعیین راه و روش‌های جبران خسارت از ضررهای معنوی در قوانین ایران تا قبل از تصویب قانون مجازات اسلامی و قانون آیین دادرسی کیفری وجود دارد.

در مقاله پیش رو پس از بیان مبانی مسئولیت مدنی و جبران خسارت و ضرورت جبران توسط دولت، این حق متهمان بازداشت‌شده بی‌گناه در حقوق ایران مورد بررسی قرار می‌گیرد و پس از بیان ابهامات، نواقص و موارد مسکوت قانونی و نوآوری‌هایی که قانون‌گذار در قوانین جدید کیفری جهت حل این ابهامات بیان نموده است، ابهامات و نواقص برخورداری همه متهمان بازداشت‌شده بی‌گناه بیان می‌شود و پیشنهاد‌های لازم در حل این ابهامات ارائه می‌گردد.

۱. محمد آشوری، آیین دادرسی کیفری (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۹)، جلد یکم، ۲۱۴.

۱- مبانی مسؤولیت مدنی و جبران خسارت

قرارهای بازداشت متهمان که به حکم برائت یا قرار منع تعقیب ختم می‌شوند را به دو دسته می‌توان تقسیم نمود. اول قرار بازداشتی که به علت عدم رعایت ضوابط قانونی و در نتیجه تخلف قاضی خواه به عمد یا تقصیر یا اشتباه یا جهل یا غفلت می‌تواند مطرح شود. دیگری قرار بازداشتی که با رعایت کلیه ضوابط و شرایط قانونی صادر شده است، اما تعقیب کیفری در نهایت به منع تعقیب یا حکم برائت منتهی می‌گردد. بر همین اساس منشأ جبران خسارت از متهمان بازداشت‌شده را در دو مورد می‌توان یافت: یکی خسارتی که مقام قضایی به عمد، تقصیر به اشخاص و شهروندان وارد می‌سازند و طبق اصول حقوقی مقصر باید جبران خسارت نماید و دوم حالتی که مقام قضایی هیچ‌گونه تخلفی نداشته است و جبران خسارت بر عهده دولت و بیت‌المال است.

مبانی مسؤولیت مدنی مقام قضایی و دولت از نظر حقوقدانان، نظریه تقصیر، نظریه ایجاد خطر یا مسؤولیت بدون تقصیر، نظریه مختلط، نظریه تضمین حق و اصل تساوی شهروندان در مقابل تکلیف عمومی دانسته شده است.

اولین مبنای مسؤولیت مدنی مقام قضایی و جبران خسارت از متهمان بازداشت‌شده بی‌گناه را نظریه تقصیر دانسته‌اند.^۲ بر اساس نظریه تقصیر هر مقام قضایی مقصر مسؤول ضرری است که در اثر تقصیر وی به وجود می‌آید و در صورت وجود سه عنصر تقصیر، ضرر و رابطه علیت بین تقصیر و ضرر وارده، مقام قضایی مقصر مسؤول جبران خسارت از متهمان بازداشت‌شده بی‌گناه است. دومین نظریه‌ای که به عنوان مبنای مسؤولیت مدنی و جبران خسارت بیان شده است، نظریه ایجاد خطر یا مسؤولیت بدون تقصیر می‌باشد.^۳

با توجه به عدم پاسخگویی نیازهای اساسی جامعه توسط دو نظریه فوق‌الذکر حقوقدانان نظریه سومی با عنوان نظریه مختلط را ارائه داده‌اند که در واقع ترکیبی از نظریه تقصیر و نظریه خطر است و این نظریه می‌تواند به این شکل اجرا شود که مسؤولیت مبتنی بر تقصیر را به عنوان اصل بپذیریم و مسؤولیت بدون تقصیر را به صورت فرعی و جنبی و به صورت استثناء و در مواردی که عدل و انصاف اقتضاء می‌کند، اجرا شود.

همچنین در نظریه تضمین حق به عنوان مبنای مسؤولیت مدنی به جای توجه و ارزیابی کار فاعلان زیان مانند نظریه تقصیر و خسارت، به منافع از دست‌رفته زیان‌دیده و حقوق

۲. ناصر کاتوزیان، مسؤولیت مدنی و ضمان قهری (تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۰)، ۲۴.

۳. ناصر کاتوزیان، وقایع حقوقی (تهران: یلدا، ۱۳۷۱)، ۱۱.

تضییع شده وی عنایت داشته و همت خویش را در تضمین حقوق زیان دیده مصروف داشته است و اهمیت اساسی را برای جبران خسارت از زیان دیدگان قرار می‌دهد.

برخی حقوقدانان اصل عدم مسؤولیت دولت در قبال اعمال خود را از نتایج منطقی اصل حاکمیت دولت می‌دانستند و چنین استدلال می‌کردند که اصل مطلق حاکمیت دولت با جبران خسارت منافات دارد.^۴ در مقابل موافقان آن با استناد به اصل تساوی شهروندان معتقدند علاوه بر مسؤولیت مبتنی بر تقصیر و تئوری خطر، در فرض عدم تقصیر، دولت به عنوان هماهنگ‌کننده تشکیلات قضایی موظف است آثار نقص تشکیلات و نارسایی‌های سیستم قضایی را تحمل نموده و از بی‌گناهی که در مسیر استقرار عدالت قضایی زیان می‌بیند جبران خسارت نماید.

از جمله دلایل جبران خسارت توسط دولت اینکه گهگاهی افراد جامعه در نتیجه اعمال قدرت دولت یا اشتباه کارمندان دولت بازداشت می‌شوند و از بازداشت افراد بر جامعه و خود فرد آسیب وارد می‌شود و بازتوانی‌سازی از اهداف هر نظام قضایی است. علاوه بر آن افراد جامعه قوانین و صلاحیت مقام قضایی و قدرت اجرایی آن را می‌پذیرند تا در مقابل اعمال غیرقانونی سایر افراد جامعه از آنها حمایت کند و این حق نباید موجب تعقیب و بازداشت آنها در صورتی که بی‌گناه هستند، شود.^۵

علی‌رغم به رسمیت شناخته شدن اقدامات دادرسی عادلانه در اسناد بین‌المللی حقوق بشر، مردم بی‌گناه همچنان به بازداشتگاه و زندان می‌روند. دلایل مختلفی همچون اشتباه شهود، اقرار دروغین، سوءرفتار ضابطان دادگستری و مقامات قضایی، علم غیر قابل اعتماد، دلایل به دست آمده از خبرچین‌های زندان و بازداشتگاه و عدم ارائه مشاوره حقوقی مؤثر به متهمان می‌تواند موجب بازداشت افراد بی‌گناه شود.^۶ با این وجود، انسانی که به ارتکاب جرمی متهم و زندانی می‌شود، سپس برائت حاصل می‌کند نباید داغ ننگ بر جبین داشته باشد.^۷ درست است که توقیف شخصی که هنوز جرم او اثبات نگردیده، در جهت حفظ مصالح اجتماعی انجام می‌گیرد اما اجرای چنین قراری تبعات سوء اجتماعی، خانوادگی، روحی و

۴. عبدالحمید ابوالحمد، *حقوق اداری* (تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۵۴)، جلد دوم، ۵۵۴.

5. Mc Narma, Padriag, *Compensation for Wrongful Conviction or Prosecution* (New Zealand: Wellington, April 1998), 6-7.

6. New York City Bar Association, "A Proposal for Compensation for Wrongful Imprisonment of Innocent *Individual*," (New York: October 2010), 3, last visited February 15, 2018, <http://www.nycbar.org/pdf/report/uploads/20072010-UndoingTimeAProposalforCompensationforWrongfulImprisonment>.

۷. سزار بکاریا، *رساله جرایم و مجازات‌ها*، ترجمه محمدعلی اردبیلی (تهران: نشر میزان، ۱۳۸۹)، ۴۱.

روانی برای خانواده متهم دارد،^۸ و همچنین، موجب لطمه به حیثیت، اعتبار و موقعیت اجتماعی او می‌شود که به راحتی جبران‌پذیر نخواهد بود.^۹ بنابراین بر اساس آنچه بیان شد، وظیفه دولت است که در این موارد از این متهمان جبران خسارت نماید.

با توجه به آنچه در مورد ضرورت جبران خسارت از متهمان بازداشت‌شده بی‌گناه در فوق بیان شد و با توجه به شناختن چنین حقی برای متهمان بازداشت‌شده بی‌گناه در اسناد بین‌المللی حقوق بشر و خصوصاً میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، ضروری است قوانین ایران از اولین قانونی که شائبه‌هایی از جبران خسارت از متهمان بازداشت‌شده بی‌گناه توسط مقصر تا جبران خسارت توسط دولت را هم در دادگاه و هم در دادسرا به رسمیت شناخته‌اند، مورد بررسی قرار گیرد تا میزان اعطای چنین حقی در قوانین ایران به متهمان و میزان رعایت تعهدات بین‌المللی ایران در این زمینه، ابهامات و نواقص آن مشخص شده و در نهایت در جهت رفع ابهامات پیشنهادات لازم ارائه شود.

۲- جبران خسارت توسط مقصر در مرحله دادگاه

اولین شیوه جبران خسارت از متهمان بازداشت‌شده بی‌گناه در حقوق ایران ناشی از قرار بازداشتی که به علت عدم رعایت ضوابط قانونی و در نتیجه تخلف قاضی خواه به عمد یا تقصیر بوده که می‌بایست توسط مقصر جبران شود.

تا قبل از قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ در قوانین عادی، طی مواد قانونی مختلفی برای متهم حق اعتراض به قرار بازداشت، بازداشت موقت، کیفر و مجازات قضات و مأمورینی که به نحوی از مقررات مربوطه به بازداشت تخلف می‌کنند، پیش‌بینی شده است اما جز آنکه طی تبصره ۴ ذیل بند (ح) ماده ۱۸ قانون مرتبط به مقررات امور پزشکی و دارویی و مواد خوردنی و آشامیدنی مصوب خرداد ماه ۱۳۳۴ مقرر شده، در صورتی که ثابت شود مأمورین گزارشی به قصد اضرار بدهند که منتهی به بازداشت اشخاص شود در این صورت با حصول برائت متهم و اثبات قصد اضرار علاوه بر جبران خسارت وارده به مدعی خصوصی به مجازات محکوم خواهد شد، که به اثبات قصد اضرار مقید است و همچنین ماده ۱۱ قانون مسؤولیت مدنی که فقط در صورتی که عمد و تقصیر مأمورین دولتی موجب ایراد خسارت به دیگری

۸. رجب‌گلدوست جویباری، *آیین دادرسی کیفری* (تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۹۳)، ۹۴.

۹. علی‌خالقی، *آیین دادرسی کیفری* (تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۰)، چاپ

شود، جبران ضرر و زیان را به رسمیت شناخته است و در صورت عدم عمد و تقصیر چون امر قضا جزء اعمال حاکمیتی محسوب می‌شود، دولت هیچ تکلیفی به جبران خسارت ندارد، در مورد دیگری مشاهده نشده است.

۳- جبران خسارت توسط مقصر و دولت در مرحله دادگاه

اولین قانونی که در ایران جبران خسارت از بازداشت‌شدگان بی‌گناه را در صورت تقصیر مقام قضایی توسط مقصر و در غیر این صورت توسط دولت به صراحت پذیرفته است، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. اصل ۱۷۱ قانون اساسی مقرر می‌دارد:

«هرگاه در اثر تقصیر یا اشتباه قاضی در موضوع یا در حکم یا در تطبیق بر مورد خاص ضرر مادی یا معنوی متوجه کسی گردد، در صورت تقصیر، مقصر طبق موازین اسلامی ضامن است و در غیر این صورت خسارت به وسیله دولت جبران می‌شود و در هر حال از متهم اعاده حیثیت می‌گردد.»

در این اصل قانون‌گذار فرضیه خطا و تقصیر را مورد توجه قرار داده است. در صورت تقصیر، قاضی شخصاً مسؤول جبران خسارت وارده خواهد بود و در صورت فقدان تقصیر، دولت مسؤول جبران خسارت خواهد بود. این اصل، اعاده حیثیت از متهم بی‌گناه را به عنوان یک تکلیف اساسی در قانون مورد تأکید قرار داده است.

در ماده ۱۱ قانون فوق‌الذکر حق جبران خسارت متهمان بازداشت‌شده بی‌گناه در صورت عمد و تقصیر مقام قضایی مورد تأکید قرار گرفته است و ذکر اعاده حیثیت در متن اصل ۱۷۱، مبین توجه کامل تدوین‌کنندگان قانون اساسی به حفظ حقوق مزبور به شخصیت افراد می‌باشد.

با این حال شمول یا عدم شمول قرار منع تعقیب که در مرحله دادسرا صادر می‌شود، در پرتو این اصل در هاله‌ای از ابهام قرار گرفته و منجر به اختلاف نظر بین حقوقدانان شده است. برخی از آنان معتقدند که «در قانون ایران در خصوص خسارت ناشی از بازداشت موقت قانون توسط قضات تحقیق (دادستان، دادیاران و بازپرسان) مقررات خاصی پیش‌بینی نشده است، هرچند به موجب اصل ۱۷۱ قانون اساسی جبران خسارت مادی و معنوی پذیرفته شده است ولی این اصل شامل خسارت ناشی از تصمیمات قضات دادسرا (مرحله تعقیب و تحقیقات مقدماتی) نمی‌شود، زیرا با توجه به عبارت «هرگاه در اثر تقصیر یا اشتباه قاضی در موضوع یا در حکم یا در تطبیق حکم بر مورد خاص ...» چنین مستفاد می‌گردد که قضات مورد نظر در

این اصل همان قضات محاکم هستند که صلاحیت رسیدگی ماهوی و انطباق عمل با قوانین کیفری و صدور حکم را دارند.^{۱۰} همچنین جبران خسارت ناشی از بازداشت‌های غیرموجه در حقوق کیفری ایران به استناد اصل ۱۷۱ قانون اساسی لازم و کافی نیست.^{۱۱} در مقابل برخی از حقوقدانان معتقدند: کلمه قاضی در اصل ۱۷۱ اطلاق داشته و این اصل شامل تمامی قضات اعم از دادگاه و دادسراهاست.^{۱۲}

این در حالی است که به طور کلی «اصل حاکمیت دولت و یا برخی قواعد حقوقی نایبستی مانع از شناخت مسؤولیت دولت در قبال بی‌گناهان گردد و از آنجایی که رسیدگی به دعوای جزایی و تشخیص مجرم واقعی از متهم کار آسانی نیست و با آنکه قضات تحقیق و دادسراها با حسن نیت لازم انجام وظیفه می‌کنند با این حال در مواردی ممکن است قرار منع تعقیب یا حکم برائت کسانی که مدت‌ها در بازداشت بوده‌اند، صادر شود. دولت باید بار این مسؤولیت را به دوش گرفته و جای تردید نیست که در صورتی که توقیف غیرضروری متهم ناشی از سوءنیت قاضی باشد، دولت پس از پرداخت خسارت به شخص بی‌گناه، حق مراجعه به قاضی متخلف را خواهد داشت.»^{۱۳}

بنابر مفاد اصل ۱۷۱ قانون اساسی و ماده ۱۱ قانون مسؤولیت مدنی و نقطه‌نظرات حقوقدانان در مورد مفاد اصل مذکور می‌توان بیان نمود که اگرچه در اصل و ماده ذکر شده جبران خسارت از متهمان بازداشت‌شده بی‌گناه در صورتی که در اثر عمد و تقصیر مقام قاضی باشد به رسمیت شناخته شده است اما این امر دارای ابهاماتی است، همچون عدم پذیرش جبران خسارت در صورتی که مقام قضایی هیچ‌گونه تخلفی مرتکب نشده است و همچنین پذیرش آن در مرحله دادسرا و چگونگی جبران خسارت، راه‌ها و شیوه‌های جبران خسارت معنوی و مرجعی که برای جبران خسارت باید به آن مراجعه نمود، همچنان دارای ابهام است. با وجود این ابهام‌ها و اختلاف‌نظرها این امید وجود داشت که با تصویب قوانین کیفری جدید قانون‌گذار از این امر رفع ابهام نماید، با تصویب قانون مجازات اسلامی مصوب مرداد ماه ۱۳۷۰ قانون‌گذار جبران خسارت از بازداشت‌شدگان بی‌گناه را در ماده ۵۸ مورد تصریح قرار داد.

۱۰. منوچهر خزانی، مجموعه مقالات فرایند کیفری (تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۷)، ۶۰-۵۹.

۱۱. محمد آشوری، آیین دادرسی کیفری (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۷)، جلد دوم، ۲۰۷.

۱۲. فرهاد پروین، خسارت معنوی در حقوق ایران (تهران: نشر ققنوس، ۱۳۸۲)، ۹۴.

۱۳. محمد آشوری، عدالت کیفری (تهران: انتشارات کتابخانه گنج دانش، ۱۳۷۶)، ۴۵.

ماده ۵۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ بین ضرر مادی و معنوی تفاوت قائل شده است و نسبت به جبران خسارت مادی مقرر داشته است: «در مورد ضرر مادی در صورت تقصیر، مقصر طبق موازین اسلامی ضامن است، در غیر این صورت خسارت به وسیله دولت جبران می‌شود.»

در واقع مقصر در صورت تقصیر و دولت در صورت عدم تقصیر وی فقط در مورد خسارت مالی موظف به جبران خسارت هستند و در مورد خسارت معنوی قسمت دیگر ماده مقرر داشته است: «در موارد ضرر معنوی چنانچه تقصیر یا اشتباه قاضی موجب هتک حیثیت از کسی گردد باید نسبت به اعاده حیثیت او اقدام شود.»

ماده مذکور جبران خسارت از بازداشت‌شدگان بی‌گناهی که در اثر اشتباهات قضات دادگاه‌های تالی و تجدیدنظر بلاوجه محکومیت یافته‌اند و مدت‌ها در زندان تحمل کیفر می‌کنند، در صورتی که ضرر وارد شده مادی باشد و در حالت عمد و تقصیر توسط مقام قضایی و در صورتی که عمد و تقصیر مقام قضایی منتفی باشد، توسط دولت مورد تأکید قرار داده است.

اما متأسفانه قانون‌گذار در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ نیز در ماده ۵۸ به اختلاف‌نظر فوق‌الذکر پایان نداده بود و از ضرر معنوی فقط هتک حیثیت را به رسمیت شناخته بود و همچنان ابهام‌های مذکور در فوق در قوانین وجود داشت.

۴- جبران خسارت توسط مقصر و دولت در تمام مراحل دادرسی

با تصویب قانون جدید مجازات اسلامی در اردیبهشت ماه ۱۳۹۲ این امید وجود داشت که قانون‌گذار ایران برای حل مشکلات و ابهامات مذکور در فوق به نوعی در قانون جدید چاره‌ای بیاندیشد. قانون‌گذار در قانون مجازات اسلامی ماده ۱۳^{۱۴} را جایگزین ماده ۵۸ قانون سابق نموده است. با اندکی دقت در مفاد ماده مذکور قانون‌گذار گامی به جلو برداشته و در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ بین ضرر مادی و معنوی قائل به تفکیک نشده و با ذکر عبارت «... و هرگونه صدمه و خسارتی که از این جهت حاصل شود...» در ماده فوق‌الذکر هم جبران خسارت مادی و هم خسارت معنوی را پذیرفته است و در جهت جبران

۱۴. ماده ۱۳ قانون فوق‌الذکر مقرر می‌دارد: «حکم به مجازات یا اقدام تأمینی و تربیتی و اجرای آنها حسب مورد نباید از میزان و کیفیتی که در قانون یا حکم دادگاه مشخص شده است تجاوز کند و هرگونه صدمه و خسارتی که از این جهت حاصل شود، در صورتی که از روی عمد یا تقصیر باشد حسب مورد موجب مسؤولیت کیفری و مدنی است و در غیر این صورت، خسارت از بیت‌المال جبران می‌شود.»

خسارت‌های مذکور بیان نموده است: «... در صورتی که از روی عمد یا تقصیر باشد حسب مورد موجب مسؤولیت کیفری و مدنی است و در غیر این صورت، خسارت از بیت‌المال جبران می‌شود.»

بنابراین قانون‌گذار ابهامات فوق‌الذکر در ماده ۵۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ را در قانون جدید رفع نموده است اما با توجه به اینکه در ماده ۱۳ قانون فوق‌الذکر نیز صراحتاً قید شده «حکم به مجازات یا اقدام تأمینی و تربیتی و اجرای آنها ...» این ماده نیز فقط قضات دادگاه‌ها را در صدور حکم و قضات دادسرا را فقط در مرحله اجرای حکم مدنظر قرار داده است و چگونگی جبران خسارت از بازداشت‌شدگان بی‌گناه نسبت به قضات دادسرا در مرحله تعقیب و تحقیقات مقدماتی که منجر به صدور قرار منع یا موقوفی تعقیب می‌شود را ذکر ننموده است و به اختلاف‌نظر فوق‌الذکر در مورد شمول یا عدم شمول جبران خسارت بازداشت‌شدگان بی‌گناه توسط قضات دادسرا به صورت کامل پایان نداده است.

قانون جدید آیین دادرسی کیفری در مواد ۲۵۵ تا ۲۶۱ به موضوع جبران خسارت از متهمین بازداشت‌شده بی‌گناه پرداخته است. ماده ۲۵۵ قانون فوق‌الذکر با بیان عبارت «در جریان تحقیقات مقدماتی و دادرسی» همه مراحل دادرسی، از تحقیقات مقدماتی تا رسیدگی دادگاه، تجدیدنظر و دیوان عالی کشور را مدنظر قرار داده است و از این جهت ایراد به قوانین سابق مبنی بر عدم شمول جبران خسارت در مرحله تحقیقات مقدماتی در این قانون رفع شده است.

قانون‌گذار در ماده فوق‌الذکر با بیان عبارت «به هر علت بازداشت می‌شوند» به صراحت کلیه مواردی که منجر به بازداشت متهمان می‌شود اعم از بازداشت موقت، بازداشت در مرحله تحت نظر (تحت نظر قرار گرفتن فرد)، قرار کفالت و قرار وثیقه منجر به بازداشت را تحت شمول حکم جبران خسارت از متهمان بازداشت‌شده بی‌گناه قرار داده است. بنابراین و به صراحت متن ماده فوق‌الذکر در صورتی که متهم با صدور قرار کفالت یا وثیقه نیز در بازداشت بوده باشد و در نهایت اتهام وی منجر به قرار منع تعقیب یا حکم برائت شود نیز می‌تواند جبران خسارت ایامی که در بازداشت بوده است را از دولت درخواست نماید.

همچنین عبارت «به هر علت بازداشت می‌شوند» همه موارد تقصیر و عدم تقصیر مقامات قضایی را شامل می‌شود و متهم بازداشت‌شده بی‌گناه به هر علتی که بازداشت شده باشد برای جبران خسارت خود به دولت مراجعه می‌کند، که البته در صورت تقصیر مقامات قضایی،

دولت به استناد ماده ۲۵۹ قانون آیین دادرسی کیفری به مقامات قضایی مقصر مراجعه خواهد کرد.

ماده ۲۵۵ با بیان عبارت «و از سوی مراجع قضایی، حکم برائت یا قرار منع تعقیب در مورد آنها صادر شود» فقط قرار منع تعقیب و حکم برائت را ذکر کرده است ولی موقوفی تعقیب در ماده ذکر نشده است. با توجه به عدم ذکر قرار موقوفی تعقیب در ماده ۲۵۵ باید قائل به این نظر باشیم که متهمی که اتهام وی منتهی به قرار موقوفی تعقیب می‌شود، حق درخواست جبران خسارت ایام بازداشت خود را ندارد.

ماده ۲۵۵ قانون آیین دادرسی کیفری با بیان عبارت «خسارت» و عبارت «با رعایت ماده ۱۴ این قانون» به صورت کلی همه انواع خسارت مادی و معنوی و منافع ممکن‌الحصول را شامل می‌شود.

ماده فوق‌الذکر با ذکر عبارت «با رعایت ماده ۱۴ این قانون» شیوه و چگونگی پرداخت خسارت معنوی و نوع جبران خسارت معنوی را مشخص نموده است. تبصره یک ماده ۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری مقرر می‌دارد: «زیان معنوی عبارت از صدمات روحی یا هتک حیثیت و اعتبار شخصی، خانوادگی یا اجتماعی است. دادگاه می‌تواند علاوه بر صدور حکم به جبران خسارت مالی، به رفع زیان از طرق دیگر از قبیل الزام به عذرخواهی و درج حکم در جراید و امثال آن حکم نماید...»

شیوه‌های جبران خسارت معنوی در این تبصره به صورت تمثیلی بیان شده است و علاوه بر جبران مالی خسارت، عذرخواهی و انتشار حکم در جراید هم به صورت تمثیلی ذکر شده است و حسب مورد قاضی می‌تواند بر اساس شخصیت، شغل، جایگاه و موقعیت اجتماعی متهم حکم به سایر موارد برای جبران خسارت معنوی دهد.

در مورد جبران خسارت مذکور در ماده ۲۵۵ و بر اساس ماده ۱۴ که همه خسارت‌های مادی، معنوی و ممکن‌الحصول را شامل می‌شود، چگونگی تعیین میزان خسارت وارد شده به متهم به وضوح مشخص نشده است. چه ملاک و معیاری برای تعیین میزان خسارت وارد شده به متهم وجود دارد. اگر بر فرض شغل متهمی پزشک یا تاجر و ... باشد و درآمد ماهیانه وی در ماه‌های قبل از بازداشت مستند به دلایل و مدارک قابل استناد چند ده یا چند صد میلیون تومان باشد و ادعای جبران این مبالغ را نماید، کمیسیون استانی و ملی به چه میزان و چه مبلغی باید حکم کند. ماده ۱۴ و مواد ۲۵۵ تا ۲۶۱ در این زمینه هیچ معیار و میزانی مطرح ننموده است. بر اساس نظریه مشورتی شماره ۱۰۴۸/۹۳-۷/۰۴-۱۳۹۳/۰۵ اداره کل حقوقی

قوه قضائیه که بیان می‌دارد: «مطابق ماده ۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، شاکی می‌تواند جبران تمام ضرر و زیان‌های مادی و معنوی و ... ناشی از جرم را مطالبه نماید و تبصره ۱ این ماده، زیان معنوی را تعریف نموده و بیان داشته که «زیان معنوی عبارت از صدمات روحی یا هتک حیثیت و اعتبار شخصی و خانوادگی یا اجتماعی است. دادگاه می‌تواند علاوه بر صدور حکم به جبران خسارت مالی به رفع زیان به طرق دیگر از قبیل اقدام به عذرخواهی و درج حکم در جراید و امثال آن حکم نماید». برای تقویم خسارت مالی زیان معنوی، دادگاه می‌تواند با اخذ نظر کارشناس به نحوی که در این تبصره آمده اقدام نماید.» بنابراین کمیسیون استانی و ملی می‌تواند در مورد هر متهمی که تصمیم‌گیری می‌نماید نظر کارشناس مربوطه را جلب نماید و کارشناس نیز یکی از مواردی را که مورد توجه قرار می‌دهد، شغل متهم است.

قانون‌گذار در ماده ۲۵۶ قانون آیین دادرسی کیفری برخی از متهمان بازداشت‌شده بی‌گناه را مستحق جبران خسارت ندانسته است. با دقت در بندهای این ماده اکثر موارد محرومیت از درخواست جبران خسارت به دلیل اقداماتی است که خود متهم یا باید انجام می‌داده یا از انجام آن خودداری می‌کرده است تا بی‌گناهی وی اثبات شده و از بازداشت جلوگیری نماید و با توجه به این مسئله قانون‌گذار بازداشت شدن فرد در اثر اعمال و رفتار خودش را مستحق جبران خسارت ندانسته است. بند «الف» این ماده مقرر می‌دارد: «بازداشت شخص، ناشی از خودداری در ارائه اسناد، مدارک و ادله بی‌گناهی خود باشد.» این بند را باید مختص موارد عدم ارائه آگاهانه اسناد و مدارک و ادله بی‌گناهی توسط متهم دانست و گرنه منصفانه به نظر نمی‌رسد که در هر شرایطی حتی در صورت عدم آگاهی وی مبنی بر مؤثر بودن اسناد اثبات بی‌گناهی، متهم بازداشت‌شده از جبران خسارت محروم شود.

به موجب ماده ۲۵۷ قانون آیین دادرسی کیفری شخص بازداشت‌شده باید ظرف شش ماه از تاریخ ابلاغ رأی قطعی حاکی از بی‌گناهی خود، درخواست جبران خسارت را به کمیسیون استانی، متشکل از سه نفر از قضات دادگاه تجدیدنظر استان به انتخاب رئیس قوه قضائیه تقدیم کند.

با توجه به تعیین مدت شش ماه از زمان ابلاغ رأی قطعی به متهم برای درخواست جبران خسارت، لازمه این امر آگاهی متهم از حق درخواست جبران خسارت است. اما آگاهی متهم از حق درخواست جبران خسارت و مدت آن چگونه حاصل می‌شود. قانون‌گذار در قانون آیین دادرسی کیفری در ماده ۶ تأکید نموده است که متهم باید از حقوق خود در فرایند دادرسی

آگاه شود و سازوکارهای رعایت و تضمین این حقوق فراهم شود. عبارت «آگاه شود» مذکور در این ماده به صورت کلی بیان شده است و تفهیم شفاهی یا کتبی یا ابلاغ حقوق متهم به وی به صراحت مشخص نشده است ولی آگاه نمودن متهم از حق درخواست جبران خسارت ضروری دانسته شده است. همچنین ماده ۵۲ نیز ظابطان دادگستری را مکلف نموده است که هرگاه متهم تحت نظر قرار گرفت حقوق مندرج در این قانون در مورد شخص تحت نظر را به متهم تفهیم و به صورت مکتوب در اختیار وی قرار دهند و رسید دریافت و ضمیمه پرونده نمایند. بنابراین آگاه نمودن متهم از حق درخواست جبران خسارت به استناد مواد ۲۵۵ به بعد قانون آیین دادرسی کیفری به صراحت وظیفه قانونی ظابطان دادگستری و مقام قضایی دانسته شده است.

آغاز مهلت شش ماه درخواست جبران خسارت از ابلاغ رأی قطعی است و با وجود آگاه شدن متهم از حق درخواست جبران خسارت به استناد ماده ۶ و ماده ۵۲ قانون آیین دادرسی کیفری ظرف مدت مذکور باید درخواست خود را به کمیسیون استانی ارائه دهد. با توجه به اینکه ماده ۳۰ قانون نظارت بر رفتار قضات مصوب ۱۳۹۰ نیز رسیدگی به دعوای جبران خسارت ناشی از اشتباه یا تقصیر قاضی موضوع اصل ۱۷۱ قانون اساسی را در صلاحیت دادگاه عمومی تهران و منوط به احراز تقصیر و اشتباه قاضی در دادگاه عالی دانسته است، سؤالی که به ذهن متبادر می‌شود این است که آیا رسیدگی در کمیسیون‌های جبران خسارت تابع تشریفات آیین دادرسی کیفری و نیازمند احراز اشتباه و تقصیر مقام قضایی است؟ و آیا بین این دو مقرر قانونی تعارض وجود ندارد؟

بحث تعارض بین این دو مقرر در حین رسیدگی لایحه آیین دادرسی کیفری در شورای نگهبان موجب تذکر این شورا به ماده ۲۵۷ شد ولی مجلس در اصلاحیه عین ماده را تصویب کرد و به این دلیل استناد نمود که ماده ۳۰ قانون نظارت بر رفتار قضات «عام» است، زیرا تمام خسارت‌های مادی و معنوی ناشی از اشتباه قاضی را شامل می‌شود ولی ماده ۲۵۷ «خاص» است زیرا تنها ناظر به مطالبه خسارت ناشی از بازداشت غیرقانونی است.^{۱۵} بنابراین رسیدگی در کمیسیون جبران خسارت منوط به احراز تقصیر یا اشتباه مقام قضایی نیست و رسیدگی به این درخواست صرفاً بر اساس مواد مرتبط در قانون آیین دادرسی کیفری و آیین‌نامه رئیس قوه قضائیه مذکور در ماده ۲۶۱ انجام خواهد گرفت.

۱۵. فهیم مصطفی‌زاده، قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ در پرتوی نظرات شورای نگهبان (تهران: پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۳۹۳)، ۹۷.

در مورد چگونگی رسیدگی به درخواست جبران خسارت در کمیسیون ملی و استانی و این مسئله که آیا رسیدگی در کمیسیون تابع تشریفات آیین دادرسی کیفری است یا خیر ماده ۲۶۱ شیوه رسیدگی و اجرای آرای کمیسیون‌های جبران خسارت را به موجب آیین‌نامه مصوب رئیس قوه قضائیه دانسته است. صرف درخواست جبران خسارت کافی است. به استناد ماده ۲۵۷ رد درخواست متهم بازداشت‌شده بی‌گناه ظرف مدت بیست روز در کمیسیون ملی موضوع ماده ۲۵۸ قابل اعتراض دانسته شده است. آنچه از متن مواد ۲۵۵ تا ۲۶۱ برداشت می‌شود، توجه به این امر که قانون‌گذار هیچ اشاره‌ای به ضرورت تعیین جلسه رسیدگی، دعوت از طرفین، ارائه دادخواست در کمیسیون ننموده است باید قائل به این نظر شد که به استناد مواد فوق‌الذکر رسیدگی در کمیسیون مزبور اداری است نه قضایی بنابراین تشریفات آیین دادرسی کیفری در رسیدگی کمیسیون رعایت نمی‌شود.

اگرچه بر اساس مواد ۲۵۵ تا ۲۶۱ قانون آیین دادرسی کیفری و همان‌طور که در فوق بیان شد، رسیدگی در کمیسیون‌های استانی و ملی اداری تابع تشریفات آیین دادرسی کیفری نیست ولی مسئله ابهام‌آمیز تبصره ماده ۳۴۲ الحاقی به قانون آیین دادرسی کیفری در سال ۱۳۹۴^{۱۶} است که ابهام‌ها و ایرادهایی به این تبصره در مورد بیان احکام آن و ضروری دانستن اجرای آن در مطالبه خسارت موضوع ماده ۲۶۰ وارد است.

اگر صرفاً بخواهیم به متن صریح تبصره استناد و بر اساس آن استدلال نماییم، در ابتدای تبصره ذکر شده است «در دعاوی ...» این در حالی است که مطالبه خسارت توسط متهم بازداشت‌شده بی‌گناه دعوا نیست و صرفاً یک درخواست و تقاضاست. در ادامه تبصره آمده است «... دادگاه موظف است ...» این در حالی است که به استناد ماده ۲۵۷ قانون آیین دادرسی کیفری درخواست جبران خسارت به کمیسیون استانی ارائه می‌شود و کمیسیون مذکور دادگاه نمی‌باشد. در انتهای تبصره مذکور آمده است «دستگاه مذکور حق تجدیدنظرخواهی از رأی را دارد.» با توجه به ذکر کلمه «دادگاه» در متن تبصره، مرجعی که تجدیدنظرخواهی باید به آن ارائه شود کدام مرجع قضایی است، کمیسیون ملی یا دیوان عالی کشور.

۱۶. تبصره ماده ۳۴۲ مقرر می‌دارد: «در دعاوی مربوط به مطالبه خسارت موضوع ماده ۲۶۰ این قانون و ماده ۳۰ قانون نظارت بر رفتار قضات مصوب ۱۳۹۰/۰۷/۱۷ و مواردی که دیه از بیت‌المال مطالبه می‌شود، دادگاه موظف است از دستگاه پرداخت‌کننده دیه یا خسارت به منظور دفاع از حقوق بیت‌المال برای جلسه رسیدگی دعوت نماید. دستگاه مذکور حق تجدیدنظرخواهی از رأی را دارد.»

ایرادهای فوق‌الذکر که بر اساس متن صریح تبصره و عدم مطابقت بین این تبصره و احکامی که در مورد جبران خسارت از متهم بازداشت‌شده در مواد ۲۵۵ تا ۲۶۱ قانون آیین دادرسی کیفری وجود دارد به دلیل عدم مطابقت احکام مربوط به مطالبه خسارت موضوع مواد فوق‌الذکر با مطالبه خسارت موضوع ماده ۳۰ قانون نظارت بر رفتار قضات و مطالبه دیه می‌باشد و با وجود تفاوت‌های اساسی بین احکام رسیدگی به مطالبه خسارت متهم بازداشت‌شده با دو مورد دیگر، قانون‌گذار در تبصره احکام مورد دو و سه را به مطالبه خسارت متهم بازداشت‌شده بی‌گناه نیز تعمیم داده است و به این نکته توجه ننموده است که برعکس مطالبه خسارت موضوع ماده ۳۰ قانون نظارت بر رفتار قضات و مطالبه دیه که ضروری است از ابتدا دادخواست مطالبه خسارت به دادگاه ارائه شود و دادگاه با تعیین جلسه رسیدگی و دعوت از طرفین دعوا برای دفاع و رسیدگی به تقصیر و عدم تقصیر و رعایت سایر تشریفات آیین دادرسی به موضوع رسیدگی نماید، نسبت به متهم بازداشت‌شده بی‌گناه قبلاً در دادگاه رسیدگی شده است و با رعایت تشریفات آیین دادرسی کیفری قرار منع تعقیب یا حکم براءة نسبت به اتهام متهم صادر و حکم قطعی شده است و درخواست جبران خسارت صرفاً یک تقاضاست که به کمیسیون استانی جبران خسارت ارائه می‌شود و کمیسیون مذکور در صورت احراز شرایط مقرر در مواد ۲۵۵ و ۲۵۶ حکم به پرداخت خسارت صادر می‌کند و رسیدگی به این درخواست و اجرای احکام آن به استناد ماده ۲۶۱ قانون آیین دادرسی کیفری به موجب آیین‌نامه مصوب رئیس قوه قضائیه صورت می‌گیرد.

با وجود تعارض‌های ذکرشده بین مواد ۲۵۵ به بعد با تبصره ماده ۳۴۲ قانون آیین دادرسی کیفری و تا زمانی که قانون‌گذار یا رویه قضایی در این زمینه چاره‌ای بیاندیشد، می‌توان بین این دو مقرر قانونی اینگونه جمع کرد که همچنان رسیدگی به درخواست مطالبه خسارت متهم بازداشت‌شده در کمیسیون استانی انجام می‌شود و کمیسیون مذکور موظف است وزیر دادگستری یا نماینده وی را به عنوان نماینده صندوق برای حضور در جلسه رسیدگی به درخواست دعوت نماید و در صورت محکوم شدن صندوق مذکور در کمیسیون استانی به پرداخت جبران خسارت به متهم، نماینده صندوق حق اعتراض به این حکم را در کمیسیون استانی موضوع ماده ۲۵۸ دارد.

بر اساس ماده ۲۶۰ به منظور پرداخت خسارت به متهمان بازداشت‌شده بی‌گناه، صندوقی در وزارت دادگستری تأسیس می‌شود که بودجه آن هر سال از محل بودجه کل کشور تأمین

می‌شود. این صندوق زیر نظر وزیر دادگستری اداره می‌شود و اجرای آرای صادرشده از کمیسیون بر عهده وی است.

نتیجه و پیشنهاد

جبران خسارت از متهمان بازداشت‌شده بی‌گناه امری است که هم از نظر حقوقدانان و هم از نظر اسناد حقوق بشری و حقوق داخلی بسیاری از کشورها امری ضروری است. با این حال روند جبران خسارت از این متهمان در کشورهای مختلف متفاوت بوده است. در حقوق ایران شائبه‌هایی از جبران خسارت از بازداشت‌شدگان بی‌گناه توسط مقصر و دولت در مرحله دادگاه در قانون مسؤولیت مدنی، قانون اساسی، قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ به رسمیت شناخته شده است. اما ابهاماتی همچون پذیرش آن در مرحله دادرسی و چگونگی جبران خسارت، راه‌ها و شیوه‌های جبران خسارت معنوی و مرجعی که برای جبران خسارت باید به آن مراجعه نمود و جبران خسارت کامل در صورت اشتباه مقام قضایی توسط دولت وجود داشت. قانون‌گذار در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ جبران خسارت از متهم بازداشت‌شده بی‌گناه را در همه مراحل دادرسی و همه اشکال بازداشت افراد اعم از بازداشت موقت، تحت نظر قرار گرفتن افراد در مرحله تحت نظر و قرار کفالت و وثیقه منتهی به بازداشت افراد و همچنین همه موارد تقصیر و عدم تقصیر مقام قضایی را شامل می‌شود. با توجه به ذکر قرار منع تعقیب و حکم برائت در ماده ۲۵۵ و عدم ذکر قرار موقوفی تعقیب، متهمانی که اتهام آنان منجر به صدور قرار موقوفی تعقیب می‌گردد، حق درخواست جبران خسارت را ندارند. منظور از خسارت در جبران خسارت از این متهمان کلیه خسارت‌های مادی، معنوی و ممکن‌الحصول را شامل می‌شود. جبران خسارت معنوی علاوه بر جبران مالی از طریق عذرخواهی و درج در جراید و با توجه به تمثیلی بودن شیوه جبران خسارت، سایر شیوه‌هایی که قاضی بر اساس شغل، شأن و منزلت اجتماعی متهم تشخیص دهد، امکان‌پذیر است. برای تعیین میزان جبران خسارت معنوی از متهم بر اساس نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه دادگاه امر را به کارشناس ارجاع می‌دهد. مواردی که متهمان از درخواست جبران خسارت منع شده‌اند، به دلیل اقداماتی بوده است که متهم برای اثبات بی‌گناهی خود باید انجام می‌داده و انجام نداده است و قانون‌گذار به همین دلیل جبران خسارت از چنین فردی را نپذیرفته است با این حال باید به اقدامات آگاهانه و عمدی و فرض عدم آگاهی فرد از وجود دلایل و مدارک مبتنی بر بی‌گناهی خود باید قائل به تفکیک شد و

نمی‌توان کلیه موارد عدم ارائه دلایل و مدارک توسط متهم را موجب ممنوعیت از جبران خسارت دانست. مهلت زمانی شش‌ماهه برای ارائه درخواست جبران خسارت تعیین شده است که این مدت از زمان ابلاغ حکم قطعی به متهم است و لازمه این امر نیز آگاهی متهم از حق جبران خسارت است که از وظایف مقام قضایی و ضابطان دادگستری است که متهم را از این حق آگاه نمایند. بین رسیدگی در کمیسیون استانی موضوع ماده ۲۵۵ قانون آیین دادرسی کیفری با ماده ۳۰ قانون نظارت بر رفتار قضات تعارضی وجود ندارد و رسیدگی در کمیسیون برخلاف ماده ۳۰ تابع تشریفات آیین دادرسی کیفری نیست و احراز تقصیر یا عدم تقصیر مقام قضایی نیز ضروری نیست و صرفاً بر اساس آیین‌نامه مصوب رئیس قوه قضائیه رسیدگی می‌شود.

با این حال قانون آیین دادرسی کیفری نیز دارای ابهاماتی است که نیازمند رفع آن توسط قانون‌گذار است. از جمله این ابهام‌ها برای تعیین و مشخص نمودن میزان و مبلغ جبران خسارت معنوی هیچ‌گونه ملاک و معیاری در مواد مرتبط با جبران خسارت از متهم مشخص نشده است و در صورت مطالبه خسارت مبالغ چند ده میلیونی توسط متهم با استناد به دلایل قابل قبول، مشخص نیست کمیسیون چگونه باید میزان و مبلغ خسارت را تعیین نماید. اعتراض به رد قسمتی از درخواست متهم نیز پذیرفته نشده است. در مورد چگونگی رسیدگی، دعوت از طرفین، قابلیت تجدیدنظرخواهی یا قابل اعتراض بودن احکام صادره در مورد جبران خسارت از متهم بین مواد ۲۵۵ به بعد با تبصره ماده ۳۴۲ قانون آیین دادرسی کیفری اصلاحی ۱۳۹۴ تعارض وجود دارد ولی آنچه از مفاد مواد مذکور برداشت می‌شود این است که تشریفات آیین دادرسی در رسیدگی به درخواست مذکور ضروری نیست و رسیدگی بر اساس آیین‌نامه مصوب رئیس قوه قضائیه انجام می‌شود و برای متهم و نماینده صندوق پرداخت‌کننده خسارت در شرایطی حق اعتراض به رسمیت شناخته شده است.

پیشنهاد

۱- با توجه به عدم تعیین معیار و میزان محاسبه جبران خسارت معنوی از متهم، پیشنهاد می‌شود برای تعیین میزان و مبلغ جبران خسارت تا زمانی که قانون‌گذار در این زمینه ملاک و معیاری ارائه دهد، به شغل متهم و میزان درآمدهای قانونی وی در ماه‌های قبل از بازداشت توجه شود؛

۲- رد درخواست متهم در کمیسیون استانی قابل اعتراض در کمیسیون ملی دانسته شده است اما عدم پذیرش قسمتی از مبلغ جبران خسارت مدنظر متهم و پذیرش قسمتی از آن قابل اعتراض دانسته نشده است. با توجه به عدم تعیین ملاک و معیار محاسبه این جبران خسارت ضروری به نظر می‌رسد که در این حالت نیز متهم حق اعتراض نسبت به مبلغ جبران خسارت پذیرفته‌نشده را نیز داشته باشد؛

۳- با توجه به تعارض بین مواد ۲۵۵ به بعد با تبصره ماده ۳۴۲ قانون آیین دادرسی کیفری، پیشنهاد می‌شود، قانون‌گذار در چگونگی جمع نمودن این دو مقرر قانونی چاره‌ای بیاندیشد.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- آشوری، محمد. *آیین دادرسی کیفری*. جلد اول. چاپ پنجم. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۹.
- آشوری، محمد. *آیین دادرسی کیفری*. جلد دوم. چاپ نهم. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۷.
- آشوری، محمد. *عدالت کیفری*. چاپ اول. تهران: انتشارات کتابخانه گنج دانش، ۱۳۷۶.
- ابوالحمد، عبدالحمید. *حقوق اداری*. جلد دوم. تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۵۴.
- بکاریا، سزار. *رساله جرایم و مجازات‌ها*. چاپ ششم. ترجمه محمدعلی اردبیلی. تهران: نشر میزان، ۱۳۸۹.
- پروین، فرهاد. *خسارت معنوی در حقوق ایران*. چاپ دوم. تهران: نشر ققنوس، ۱۳۸۲.
- خالقی، علی. *آیین دادرسی کیفری*. چاپ پانزدهم. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۰.
- خزانی، منوچهر. *مجموعه مقالات فرایند کیفری*. چاپ اول. تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۷.
- کاتوزیان، ناصر. *مسئولیت مدنی و ضمان قهری*. تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۰.
- کاتوزیان، ناصر. *وقایع حقوقی*. تهران: یلدا، ۱۳۷۱.
- گلدوست جویباری، رجب. *آیین دادرسی کیفری*. چاپ اول. تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۹۳.
- مصطفی‌زاده، فهیم. *قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ در پرتوی نظرات شورای نگهبان*. تهران: پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۳۹۳.

ب) منابع انگلیسی

New York City Bar Association. "A Proposal for Compensation for Wrongful Imprisonment of Innocent *Individual*." New York: October 2010, last visited February 15, 2018. <http://www.nycbar.org/pdf/report/uploads/20072010-UndoingTimeAProposalforCompensationforWrongfulImprisonment>.

Padriag, Mc Narma. *Compensation for Wrongful Conviction or Prosecution*. New Zealand: Wellington, 1998.

Compensation from Innocent Arrested Accused

Dr. Rajab Goldoust Jouybari

Ph.D. of Criminal Law & Criminology, Master of Law Faculty of Shahid Beheshti University
Email: R-Goldoust@sbu.ac.ir

&

Mehran Ibrahimi Manesh

Master of Criminal Law and Criminology
Email: M.Ibrahimanesh@yahoo.com

Compensation of innocent arrested accused has been recognized in international human rights instruments and Iranian criminal laws with some ambiguity. In new criminal laws and rules, this right includes all forms of arresting, financial and moral and proper compensation in all phases of trial. Moral compensation is possible by financial and non-financial methods. Prohibition of some accused persons due to the influence of their actions in their detention, non-obedience of admissibility of accused requests to procedure formalities, and considering 6 months period for presenting the request starting from the real delivery, accused ability to object rejection of his/her request, and objection to its acceptance by delegate of fund are also provided. Non clarifying clear factors for identifying the amount of financial compensation, and the conflict between Art 255 and so on with sub paragraph of Art 344, are among the ambiguity of the accused of this right.

Keywords: Compensation, Arrested Accused, Innocent Accused, Human Rights, Fault, Mistake.

Journal of **LEGAL RESEARCH**

VOL. XVII, No. 1

2018-1

- **Comparing between Issuing of Notarize Acts and Secure Electronic Documents in Legal Systems of Some Countries**
Dr. Abbas karimi - Amir Sepahi
- **The Investigation of Intelligent Agent's Legal Nature in the Field of Electronic Contracts**
Dr. Seyyed Elham-aldin Sharifi - Golnaz Beyrami
- **Compensation from Innocent Arrested Accused**
Dr. Rajab Goldoust Jouybari - Mehran Ibrahimi Manesh
- **Corruption's Effect on the Realization of Human Rights**
Hossein Sepah-sara
- **The Political Judgment or Judgment Policy? Analyzing the Impact of Non-Legal Factors to Decisions of the International Court of Justice**
Yaser Salarian - Mahdi Khalili Torghabe
- **Case Studies of Probable Contracts in the Legal System of Iran**
Dr. Habibollah Rahimi - Khosro MahmoudZadeh
- **Legal Conformity of Goods with the Contract under United Nations Convention on the International Sale of Goods (CISG)**
Dr. Ehsan Lotfi
- **Illegal Migrant's Human Rights: Challenges Ahead**
Maryam Mahdavi
- **Assessment of Concept, Place, and Scope of Inclusion of Rate of Services from Aspects of Awards of Full Bench of High Court of Administrative Justice**
Dr. Amir Iravanian
- **Legal Aspects of China's Dispute and it Neighbors over Spratly Island**
Nasim Zargarinejad
- **Codification**
Author: Dr. Lindsay Farmer
Translators: Dr. Abdolreza Javan Jafari & Sara Mirbazel & Bahman Khodadadee

S. D. I. L.

The S.D. Institute of Law
Research & Study